

SATE LIBERE ȘI DEPENDENTE ÎN JUDEȚUL DÎMBOVIȚA (SEC. XV — MIJLOCUL SEC. XVII)

IOLANDA MICU

Viața economică, în întreaga ei complexitate, ca și structurile sociale pe care le-a generat în evul mediu românesc au stat de mai mult timp în atenția istoriografiei noastre ; amploarea însă pe care au luat-o, în ultima vreme, cercetările de istorie locală au impulsionat aceste preocupări care vor duce, în final, la o mai bună sau mai nuanțată înțelegere a fenomenului cercetat, fie el economic, social, politic sau cultural.

Dintre acestea, surprinderea principalelor transformări care au avut loc în viața socială a satului și mutațiile pe care le-au determinat la rîndul lor, în structura de clasă, în cea economică sau în sfera mentalităților, este de o importanță ce numai trebuie subliniată.

Satele din județul Dimbovița vor cunoaște, în genere, aceleași frământări și schimbări ca mai toate satele din Țara Românească ; principala problemă cu care vor fi confruntate fiind aceeași : rezistența obștii sătești, a satului liber deci, față de domeniile boieresc și mănăstiresc în expansiune. Supusă acestor presiuni din exterior și înregistrînd, în interior, o diferențiere continuă de avere între membrii ei, obștea sătească va cunoaște un îndelungat proces de dezagregare, mai rapid, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în prima jumătate a veacului al XVII-lea ,sau mai lent — fără a dispărea însă. De aceea, caracteristică pentru feudalismul românesc este existența, pe tot parcursul lui, a unei puternice țărănime libere fapt care i-a imprimat trăsături definitorii.

Deși satele libere s-au păstrat mai ales în județele de munte : Gorj, Vilcea, Argeș, Prahova și Buzău unele, ce-i drept puțin numeroase, au existat și în județul Dîmbovița unde prezența, în chiar mijlocului lui, a celor doi mari feudali — domnia și mitropolia — ni se pare că nu trebuie neglijată.

Din cercetările noastre care s-au bazat pe documentele aflate în Institutul de istorie „N. Iorga“ rezultă că pînă la 1650 sînt atestate 211 sate din care 84 au dispărut, adică 39,81%. Satele dispărute au putut fi localizate cu aproximație. Nu s-au luat în considerare satele desființate prin înglobare sau cele cu nume schimbate.

1. Pentru veacul al XV-lea, primul menționat, la 1421—1427, este satul *Măicânești urmat, în 1431, de Răzvad și în 1451, de satele : Brătești, *Cereșani, *Rușii și Lucieni.

Pentru perioada 1421—1500 avem atestate 31 de sate. Din acestea :

- 1 este liber — Brebu (3,22%) ;
- 20 sint sate dependente (64,53%) ;
- 6 sint parțiale libere, parțial dependente (19,35%) ;
- 3 simple mențiuni (9,67%).

Satul Brebu, inițial ocină domnească, continuă să fie liber și în secolul următor când aflăm dintr-un document din 1564 că „s-au făcut cnezi“ în zilele lui Neagoe Basarab, de la care cumpără chiar ocini. Este cotropit de Tudor logofătul, în timpul lui Radu Paisie (1535—1545) pentru ca să se răscumpere apoi de la Mircea Ciobanul (1545—1559) și să fie reîntărit în 1564.

2. Pentru perioada 1500—1600 avem date despre alte 117 sate :

— Runcu (atestat în secolul al XV-lea ca dependent	}	(4,27%)
— Țița (Dealul Mare)		
— 5 libere		
— Văcăreștii din Răstoacă		
— Cîndești		
— Cîinești		
— 39 sate dependente (33,33%)		
— 38 parțial libere, parțial dependente (32,48%)		
— 36 mențiuni (30,77%)		

Din documentele vremii se pot surprinde zbuluciumul ca și efortul continuu pe care satele libere îl fac pentru a se apăra de permanentul pericol al căderii în dependență.

Așa de exemplu, satul Runcu, dependent în secolul XV se răscumpără în timpul lui Neagoe Basarab. Este cotropit în perioada lui Radu Paisie (1535—1545) când părți din el sint întărite lui jupan Dobrița și unui anume Radu, pentru ca din nou să se răscumpere în 1545—1559. Moșnenii din Cîndești vor fi rumâniți de jupan Andreica sub Nicolae Pătrașcu voievod iar cei din Ciinești, deși cotropiți de Mihai Viteazul, vor continua să lupte pentru libertatea lor și se vor răscumpăra de la Gavril Movilă (1622). Din Lazuri menționat în 1572 și care era parțial dependent (1600—1618) unii săteni reușesc să se răscumpere (1618—1620) și se stabilesc în Tătărani (Tătari, Valea Tătării) unde se vor revinde însă, în 1640.

3. În perioada 1600—1650 în plus, față de satele amintite, vor apare alte 63.

- 1 săteni liberi fără ocini, în *Broșteni (1,59%)
- 9 sate dependente (14,28%)
- 9 parțial libere, parțial dependente (14,28%)
- 44 mențiuni (69,85%).

* Sat dispărut.

*

În 1608 sătenii din *Broșteni își vînd numai ocina (735 stînjeni) lui Radu Șerban voievod, ei rămînînd liberi. Domnitorul dăruiește moșia mănăstirii Cobia.

Firește, viața satului prezintă o multitudine de aspecte interesante atît în ce privește structura lui socială internă cît și în relațiile ce se stabilesc cu factorii care acționează asupra satului, din exterior.

Stratificarea socială ce se produce la nivelul satului și care se datorează unor cauze asupra cărora nu intenționăm a ne opri acum, este sensibil sesizată și în microcosmosul dimbovițean.

În 1615 Pătru *județul* din Ocna Mică cumpără, în Săcueni, de la Marușca, fiica lui Stoica, 9 siliști cu 9 delnițe și cu 3 *rumâni*. Doi ani mai tîrziu Buiac rumânul se răscumpără de la Buiac *cnez* din satul Săcueni și îi este întărită și ocina lui de 14 locuri din partea lui Buiac (1617).

Pătrunderea unui boier într-un sat liber, fie prin cumpărări repetate de ocini fie prin silnicie, ducea de cele mai multe ori la aservirea lui totală.

Cotropirile de ocini și rumânirea în silă vor constitui, în toată această epocă, o practică curentă a marilor feudali și a domniei.

Astfel, la începutul secolului XVII, clucerul Radu Buzescu rumânește cnezi din *Vătășești, Românești, *Lungii, iar vecini din Fieni și Pietroșița, care se cneziseră de către boierii din Fieni, sînt rumâniți din nou de Mihul (Mihai) armașul.

Domni ca Radu Mihnea, Gavril Movilă, Alexandru Iliăș, iar către mijlocul secolului Constantin Șerban dar mai ales Mihnea III vor sprijini însă eliberările din rumânie, mai ales din rațiuni financiare. Nu avem, deocamdată știri despre eliberări sub Constantin Șerban sau Mihnea al III-lea, în județul Dimbovița dar posibilitatea producerii lor nu trebuie exclusă. Vecini din *Dălbănești, Bezdead, Șuța se vor răscumpăra însă de la Radu Mihnea (1611—1616) în timp ce 1/2 din satul Bezdead va fi întărit în 1646, mănăstirii Vieroș, iar 1/2 din Șuța se va revinde în 1654 lui Șerban postelnicul și soției sale Catalina.

Cotropirile de ocini și rumânirea în silă urmate de îndelungate procese pentru răscumpărare, care se întind cîteodată pe zeci de ani, reflectă, în fapt, conflictele sociale existente permanent între boierime și țărănime chiar dacă nu întotdeauna îmbracă forme violente.

Introducerea, de către Matei Basarab, a talerului — acel nou sistem de impunere a dărilor către domnie¹ (1634—1635), va pune la grea încercare gospodăria țărănească liberă. Reacția va fi fuga individuală sau în masă.

Actul din 1642, martie 15 relatează că în vara anului 1640 satul Mărăcineni județul Dimbovița a fugit din cauza birului risipindu-se în țară și lăsînd birul pe seama birarilor de județ care au fost siliți să-l

¹ D. Mioc, *Reforma fiscală din vremea lui Matei Basarab*, în „Studii“, nr. 2, 1959, p. 56.

plătească în locul lui². La fel vor face și din martie 1641 până în martie 1642. Sătenii sînt găsiți, aduși înapoi pe moșia lor și siliți să plătească cei 168 ughi dați de birari domniei pentru ei. Li se fixează termen de plată ceva mai puțin de o lună, ceea ce echivala cu rumânirea lor sigură.

Dintr-un act din 1644, ianuarie 10, aflăm că satele Bîra de Sus, Bîra de Jos și Văcăreștii de pe Răstoacă „au fost cnezii de moștenire“, iar acum „de cînd s-a scris țara domniei mele pe nume și s-au așezat talerii, atunci s-au scris și acești megiași de pe aceste sate care sînt mai sus scrise cu taleri 40. Și au tot plătit ei toate dăjdiile lor împreună cu cealaltă țară“. Apoi, domnia le-a scăzut 26 taleri rămînînd „darea lor curată taleri 14“ din care Bîra de Sus trebuia să plătească 4 taleri, Bîra de Jos 5 taleri și Văcăreștii de pe Răstoacă 5 taleri. „Și au tot plătit acești oameni dăjdiile lor pe această socoteală pînă cînd au fost curgera anilor 7151 (1643). Iar după aceea, ei ca niște oameni răi și înșelători și puși pe fugă, nu s-au încrezut ca să șadă pe moșia lor și să plătească dăjdiile lor și haraciul cinstitului împărat, ca și cealaltă țară, ci *toți* s-au sculat de au risipit satele și au fugit“ (1643). Matei Basarab dă la 10 ianuarie 1644 cele 3 sate în rumânie lui Socol mare clucer și Nicola clucer pentru că au plătit toate dările în locul lor. Și megieși din satele Ghimpați și Șerbănești fug din cauza birului fiind așadar „oameni răi și fugari, spărgători de dajde (care) și-au năpustit moșiile“. Matei Basarab dă părțile lor de ocină lui Nedelco Boteanu vataful de postelniciei (1641, mai 25).

În această perioadă, la nivelul întregii țări se cunosc cam 17 sate *întregi* care au fugit din cauza birului, dintre acestea 4 sînt din județul istoric Dimbovița.

Sistemul fiscal excesiv va duce deci la slăbirea gospodăriei țărănești libere, sate întregi megieșești sau părți rămase încă libere întră în rumânie.

În ce privește satele dependente, integral sau parțial, acestea intraseră pe diferite căi: cîtopire, cumpărare, confiscare, în posesia domnului, a unor mari familii boierești sau a mănăstirilor. Astfel, Vlad Țepeș a cumpărat, între 1456—1462, satele Vilcana, cu 80.000 aspri, și Săteni și le-a dăruit ca zestre sorei sale Alexandra din care se vor trage boierii din Săteni. Mihai Viteazul, la rîndul său, a cumpărat satul Tețcoiu (1593—1601) care rămînînd sat domnesc va fi, apoi, dăruit de Matei Basarab lui Oprea mare agă, în 1636.

Satul Bădești aflat în stăpînirea lui Vlad vornicul este pierdut pentru hielenie, în vremea lui Vlad Călugărul (1482—1495). Devenit sat domnesc va fi cumpărat de Gherghina pîrcălabul de la Vlad Călugărul și dăruit mănăstirii Nucet. Este întărit în 1501. Pentru aceeași vină — hielenie — a pierdut și Țintea armașul Româneștii care va fi dăruit, în 1570, de Alexandru Mircea rudei sale Vlad postelnicul.

Marii drăgători, marii feudali aveau întinse domenii formate din sate întregi sau părți din mai multe sate aflate în județul Dimbovița

² A.S.B., *Condica Mitropoliei, T. Rom.*, ms. 127, f. 52—53; cf. D. Mioc, *op. cit.*, p. 57.

sau în alte județe. Dintre ei menționăm pe Dragomir mare vornic din Lucieni (mare vornic 1568—1574), favorit al lui Alexandru II Mircea 1568—1577) cu moșii în satele : Potlogi, Lucieni, *Severinți, Românești, Gemenea-Brătulești. După cum reiese dintr-un document din 1571, aprilie 10, satul Lucieni îi fusese dăruit de Drăghici și Udriște din Mărgineni, iar Dragomir l-a dat, apoi, mitropoliei din Tirgovîște. Drăghici marele vornic din Mărgineni deși deținea mari proprietăți în Prahova, la Filipești și Comarnic, avea moșii și în Mărgineni și *Poiana Lungă. Ivașco Golesecu mare vornic (1581—1583, vlastelin și prim sftetic al lui Mihnea Turcitul) stăpînea părți din Ghimpați, *Coasta, Văcăreștii din Răstoacă, Băcani, Băleni, iar unul din cei mai de seamă boieri ai lui Mihai Viteazul, Udrea Băleanu mare armaș (1596—1598) și ban (1598—1600) avea moșii în Băleni, Racovița, *Brețculești, Mărcești, *Mătilești. Nu lipseau nici Buzeștii prin Radu clucerul (1595—1600) cu proprietăți în Potocelu, Decindeni, Pocnari, *Vătășești, *Lungi, Românești etc. Către mijlocul veacului al XVII-lea, alături de aceste familii, domenii tot mai întinse își formează Socol marele clucer (1641—1644) din Cornățeni, rudă cu Elina soția lui Matei Basarab; Neagoe marele postelnic (1656—1659) din Săcueni, Gheorghe Băleanu mare ban (1662—1664) sau marele logofăt (1662—1663; 1665—1672) Radu Crețulescu care stăpînea în : Voinești, Gemenea-Brătulești, Tătărani, Fintînele, *Bălgătaciu, Frățilești. Boierii din Corbeni, stăpîni la Corbii Mari sau cei din Cocorăști. Radu marele logofăt (1641—1654, favorit al lui Matei Basarab) cumpără moșii în *Drăgănești, Suslănești, Cătunul, Pietrari, iar Cantacuzinii, mai ales, prin Drăghici marele paharnic, în Pîrvulești, Valea Lungă și Moreni.

Alături de boieri, biserica, fiind și ea, de fapt, un mare stăpîn feudal va deține numeroase moșii obținute prin donații sau cumpărări.

În județul Dimbovița 25 de mănăstiri inclusiv mitropolia aveau proprietăți în 82 de sate.

Mitropolia avea părți întărite în 13 sate (Aninoasa, Bănești, *Drăgănești, Luciani, *Lungi, Mogoșești, Șerbănești, *Spinetul, *Sîrbi, Săcueni, *Secătura, Tomșani, *Tătulești), mănăstirea Dealu în 12 (Băjești, *Bălești, *Călugăreni, *Cereșani, Glodeni, Jugurenii de Jos, *Măicănești, Ocna Mică, *Popșa, Răzvad, *Șolomonul, Viforita), mănăstirea Mărgineni avea moșii în 7 sate (*Boboci, Bucșani, Căprioru, *Cricoveni, *Spatnița, Vlădeni, *Brănești), mănăstirea Rîncăcirov în 5 (Găești, Străoști, *Iacovești, *Vaidecești, Bănești), mănăstirile Panaghina și Nucet în cîte 4 sate fiecare (Panaghia avea proprietăți în : *Brețculești, Racovița, Mărcești, *Mătilești iar mănăstirea Nucet în satele : *Bădești, *Găleşești, *Livezeni, Tomșani), mănăstirile Bolintin, Cîmpulung, Cobia, Potoc, Strîmba și Strîmbul (Găiseni) aveau fiecare proprietăți în cîte 3 sate (mănăstirea Bolintin avea vii în : Aninoasa, Răzvad, Viforita; mănăstirea Cîmpulung cumpăraseră părți în Morteni, Ghimpați, Crețulești; mănăstirea Cobia — în : *Broșteni, Cacoveni, *Călugăreni; mănăstirea Potoc în : Potlogi, Ilulubești, *Lungi; mănăstirea Strîmba stăpînea părți din *Dălbănești, *Preotești, Mărcești iar mănăstirea Strîmbul avea moșii în : *Poiana Lungă, Produlești, *Vătășești). Mănăstirile Argeș, Bărbătești, Glavacioc, Golgota, Vărbila, Vieroș aveau fiecare cîte 2 sate (mănăstirea Argeș — părți de moșie în : Ocna Mică și Răzvad; mănăstirea Bărbătești în :

Șotînga și Priboiu ; mănăstirea Glavacioc în Obislav și Petreștii de la Neajlov ; mănăstirea Golgota — *Gălăsești și Răzvad ; mănăstirea Vărbila în *Brănești și *Țîrligi ; mănăstirea Vieroș în : Bezdead și *Iacovești), iar Viforîta, Valea, Tutana, Stelea (din Tirgoviște), Malamuci, Cutlumuz și Căldărușani în cîte 1 sat (respectiv satele : Viforîta, Suduleni, Gușați, *Severinți, *Țîrligi, Mizgani și Fieni).

Din aceste sate 2 și anume *Popșa — al mănăstirii Dealu și *Severinți — al mănăstirii Stelea au fost întărite cu drept de slobozie.

În concluzie, *pentru perioada 1421—1650* din cele 211 sate despre care avem informații :

- 7 sînt sate libere (3,32%)
- 68 dependente (32,23%)
- 53 parțial libere, parțial dependente (25,12%)
- 83 simple mențiuni (39,33%)

În categoria celor din urmă putem avea sate libere, mixte sau dependente urmînd însă ca cercetările ulterioare să aducă noi lămuriri. Din totalul de 121 sate dependente (68 integral și 53 parțial dependente) cele 82 de sate în care mănăstirile au proprietăți reprezintă 67,77%. Deoarece modificări în statutul satelor au avut loc continuu, mai ales în cel, atît de fragil, al satelor libere o anumită circumspecție asupra datelor de mai sus se impune.

*

În cele de mai sus am încercat să schițăm cîteva din aspectele principale legate de transformările sociale pe care satele dimbovițene le-au cunoscut într-o perioadă de mai bine de două veacuri.

S-a putut surprinde existența unei proprietăți țărănești libere dar relativ redusă, ponderea cea mai mare revenînd satelor aservite.

Alături de marii boieri, biserica deține poate proprietățile cele mai mari, fapt explicabil prin prezența, în acest județ, a celui mai de seamă for eclesiastic și, cu intermitențe, a principalului ei sprijin — domnia.